

Boek van de maand

Brug tussen de Wet van Mozes en de Kerk van nu

Populairwetenschappelijke commentaar op Deuteronomium

Joh. de Wolf

Deuteronomium is niet een bijbelboek waaruit we bij voorkeur een preek willen horen. Er wordt volgens mij ook niet vaak en veel over geprekt. Er zal vandaag zeker geen collega zijn die toekomt aan de tweehonderd preken over Deuteronomium die Calvijn hield in Genève in de jaren 1555-1556. Toch staat dit boek wel in onze Bijbel. Het is het vijfde boek van Mozes, vol met preken en leefregels uit de mond en de pen van Mozes, bestemd voor het volk Israël op de drempel van het beloofde land. Maar is dat boek dan niet relevant meer voor de kerk van Christus in 2009?

De commentaar die ik in dit artikel wil bespreken, is de tweede in een nieuwe serie onder de titel 'De Brug'. In 2004 verscheen er al een verklaring van het boek Jeremia. De naam van deze reeks wijst op de verbinding die men wil leggen tussen een bijbelboek uit het Oude Testament en de kerk van het Nieuwe Testament. De redactieraad zegt er in het Voorwoord letterlijk dit van: 'In deze reeks willen we voorzichtig een brug bouwen tussen de oorspronkelijke betekenis van de tekst en onze huidige situatie.' En daarbij gebruikt men dan bij voorkeur ook een bruggenhoofd in het Nieuwe Testament. De serie, en ook dit deel, gaat er dus niet van uit dat het alleen maar historisch interessant is om zo'n oud bijbelboek te bestuderen. Integendeel, de redactie is ervan overtuigd dat elk bijbelboek van het Oude Testament ook een boodschap voor de kerk van vandaag heeft en dus de eeuwen door relevant blijft. Dat blijkt ook in dit nieuwe deel over Deuteronomium, dat geschreven is door dr. J. Verbruggen.

De schrijver

Het is, denk ik, wel goed om eerst iets meer te zeggen over de auteur van deze commentaar. Dr. J. Verbruggen (niet te verwarren met 'onze' prof. dr. J. van Bruggen) is als hoofddocent Oude Testament verbonden aan het Western Seminary van Portland, een stad in de Amerikaanse staat Oregon, aan de westkust van de Verenigde Staten. Kennelijk is hij wel van Nederlandse afkomst, want hij schrijft zijn verklaring gewoon in het Nederlands en het boek is dus geen vertaling uit het Engels. Naar zijn boek te oordelen is hij een bijbelgetrouw oudtestamenticus, die Gods Woord beschouwt als betrouwbaar en gezaghebbend, ook voor deze tijd. Ik weet niet hoe men deze man op het spoor gekomen is, en welke relaties er verder nog met Nederland zijn. Maar in elk geval is hij een deskundige in zijn vakgebied en is hij goed thuis op het terrein van de geschiedenis en cultuur van het oude Nabije Oosten. Zijn belangstelling gaat in het bijzonder uit naar juridische teksten. Dat verklaart natuurlijk ook zijn interesse voor het boek Deuteronomium, vol met wetgeving en casuïstiek.

Vermeldenswaard is in dit verband nog dat hij in 1997 gepromoveerd is in Baltimore (USA) op een dissertatie over de plichten van kinderen in het oude Nabije Oosten. De Engelse titel luidt: *Filial Duties in the Ancient Near East*. De lezer zal dus begrijpen dat hij zijn eigen proefschrift aanhaalt bij zijn verklaring van het vijfde gebod (p. 69). Dat geeft tegelijk ook een nieuwe belichting van dit gebod. In juridische teksten uit Mesopotamië blijkt telkens dat meerderjarige kinderen verplicht waren om in het onderhoud van hun oude vader en moeder te voorzien, wanneer die niet meer konden werken. Die plicht zit ook in het vijfde gebod van

de Decaloog besloten. Misschien is die verplichting wel het eerste waar we bij dit gebod aan moeten denken. Het 'eren' van ouders kan dus onder twee noemers worden samengevat: respect én onderhoud.

Verbruggen slaagt erin om vanuit die twee betekenissen een vertaalslag te maken naar vandaag. Ook als vader en moeder geholpen worden door de thuiszorg of als ze in een verpleeghuis opgenomen zijn, blijft dit gebod bindend voor de volwassen kinderen. Letterlijk zegt hij er dit van: 'Ik geloof dat ook vandaag het eren van de ouders een praktische vertaling heeft in een zorg voor de ouders op het emotionele, lichamelijke en geestelijke vlak.' Je kunt ouders dus niet zomaar overlaten aan professionele verzorging en verpleging, ook niet als ze gaan dementeren. Er blijft ook in 2009 de dure roeping hen te eren in woord en daad. Wat in het oude Nabije Oosten al werd gestipuleerd, blijft alle eeuwen door gelden: eerst zorgen de ouders voor de kinderen; later, als de kinderen volwassen zijn en de ouders bejaard, nemen de kinderen hun verantwoordelijkheid voor het welzijn en het welbevinden van hun ouders. Een grondgedachte van het vijfde gebod!

Karakter en opzet

Hoe gaat Verbruggen nu in zijn commentaar te werk? Dat gaat bij elk hoofdstuk of elke perikoop meestal op dezelfde manier. Eerst geeft hij een overzicht van de opbouw van het desbetreffende gedeelte. Vervolgens geeft hij alvast een theologische peiling van dat gedeelte. Soms haalt hij dan parallellen aan uit andere oud-oosterse geschriften en wetten. Ook slaat hij bij voorbaat een brug naar de boodschap van de perikoop voor ons vandaag, met aanhaling van relevante teksten uit het Nieuwe Testament. Daarna komt de tekstgewijze uitleg, die soms ook nog door een korte nabeschouwing gevolgd wordt.

We kunnen in een populaire verklaring als deze niet verwachten dat op allerlei details wordt ingegaan. Het is een beknopte commentaar, ongeveer van de omvang van de twee boekjes van drs. H. de Jong over Deuteronomium, de evangelische wet (Kok, Kampen 1987), namelijk ruim 300 bladzijden. Maar al is de commentaar niet uitvoerig, hij is wel zaakrijk. Je merkt dat de auteur veel andere lectuur heeft gelezen en gebruikt. Vaak wordt die dan ook kort aangehaald en getaxeerd, al laat hij de keus ook dikwijls aan de lezer over. In kort bestek geeft hij in elk geval veel wetenswaardige informatie die de uitleg kleur en diepgang geeft. In het algemeen gaat hij uit van de vertaling-1951 van het NBG, maar hij haalt voortdurend andere Nederlandse vertalingen aan, ook de NBV. Bij de taxatie van vertalingen blijkt zijn grondige kennis van het Hebreeuws en van het Septuaginta-Grieks.

Standpunt

Ik zei al dat het bij dit boek om een bijbelgetrouwe commentator gaat. Dat blijkt op allerlei momenten. Allereerst al uit het standpunt van Verbruggen ten aanzien van het auteurschap van het boek Deuteronomium. Ingewijden weten hoezeer de datering en het auteurschap van dit bijbelboek omstreden zijn. Aan staatsuniversiteiten in Europa en Amerika gelooft bijna niemand meer dat dit bijbelboek in grote lijnen van Mozes afkomstig is en dat de wetten hem door God zijn ingegeven. Verbruggen gelooft dat gelukkig wel. In de Inleiding op zijn commentaar noemt hij eerst verschillende standpunten over de vraag wanneer en door wie Deuteronomium geschreven is. Hij gaat daar verder niet over in discussie, maar hij besluit ermee om zijn eigen mening als volgt te formuleren: 'De huidige schrijver gaat uit van een mozaïsch auteurschap, met een aantal post-mozaïsche toevoegingen.' Dat lijkt me een goed uitgangspunt bij het schrijven van een commentaar op dit boek.

Ik denk ook aan wat hij schrijft over de zogenaamde koningswet in het slot van Deuteronomium 17. Daar worden regels gegeven waaraan een eventuele, toekomstige koning in Israël zal moeten voldoen. Er zijn drie negatieve regels die eruit springen: niet veel paarden, niet veel vrouwen, niet veel geld. En dan denk je onwillekeurig aan de latere koning Salomo, die niet zo duidelijk aan die voorwaarden voldeed, om het nog zacht te zeggen. En dan lijkt het net alsof deze verzen tussen de regels door een veroordeling achteraf bevatten van het koningschap van Salomo, en dat die verzen dus ook pas na Salomo geschreven moeten zijn. Veel wetenschappers zien deze perikoop dan ook als hét bewijs dat Deuteronomium veel later werd geschreven dan in de tijd van Mozes, misschien pas in de latere koningstijd of in de ballingschap. Zelfs drs. H. de Jong is in zijn reeds genoemde verklaring van mening dat dit bijbelboek op grond van deze perikoop wellicht pas veel later geschreven is (p. 149 van deel 1).

Maar juist bij deze tekst blijkt hoe behoudend – terecht volgens mij – dr. Verbruggen in dit opzicht is. Hij kent de genoemde bezwaren, maar laat het mozaïsch auteurschap niet varen, ook niet voor dit onderdeel. Hij zegt heel nuchter dat het volk Israël niet vreemd opgekeken zal hebben, dat koningen in de toekomst in hoogmoed zouden vervallen en van Gods weg zouden afbuigen. Ze hadden tijdens de woestijn immers al voldoende ervaring gehad met leiders die de fout ingingen (Aäron, Mirjam, de opstand van Korach, Datan en Abiram, tien verspieters enz.). Na al die ervaringen begrepen ze best bij de poort van het beloofde land, dat toekomstige leiders, zelfs koningen, niet vanzelf heilige boontjes zouden zijn.

Ik noem nog één ander voorbeeld waaruit de rechtzinnige positie van Verbruggen blijkt. Veel wetenschappers kunnen moeilijk aannemen dat alles wat Deuteronomium 28 bevat, al in de tijd van Mozes gesproken en geboekstaafd is. Het gaat daar over zegen bij gehoorzaamheid, maar vooral over vervloekingen die het volk zullen treffen in geval van hardnekkige ongehoorzaamheid. Vaak zijn die vloekaankondigingen zo concreet, dat het erop lijkt dat ze na de komst van de vloek zelf pas zijn opgeschreven. Ik wijs maar even op vers 49 om dit te illustreren. God kan/zal op den duur een volk sturen dat van verre komt. Men ziet hier automatisch een verwijzing naar de Babyloniërs, met daarmee een late datum van de compositie van de tekst.

Maar Verbruggen gaat daar niet in mee, en ikzelf ook niet. Het zal vast wel zo zijn, dat Deuteronomium pas na Mozes' dood geredigeerd is en dat toen het aandeel van Mozes zelf hier en daar ook is aangevuld. Maar we moeten niet veronderstellen dat die aanvullingen of concretiseringën nog vele eeuwen later plaatsvonden, en wel naar aanleiding van de gebeurtenissen zelf, zoals bij het genoemde vers 49 werd gesteld. Want dan krijgen we te maken met de dwaling van *vaticinium ex eventu*: profetie naar aanleiding van het gebeuren. Dan wordt ontkend en ontkracht dat het in dat hoofdstuk van Deuteronomium om Gods profetisch spreken via Mozes gaat, en wordt bij wijze van spreken het paard achter de wagen gespannen, oftewel de profetie geformuleerd als het geprofeteerde al is geschied.

Oosterse cultuur

Zoals gezegd heeft Verbruggen veel kennis van de cultuurwereld van die tijd. Ik wil dat aan een paar opmerkingen van hem illustreren. Ik denk aan de oorlogswetten uit hoofdstuk 20, waar o.a. regels worden gegeven voor de behandeling van de vijand en het vijandelijk gebied. Als het over het lot van krijgsgevangenen gaat, voegt Verbruggen een leerzame uitweiding in over de desbetreffende gewoonten bij omringende volken. En hetzelfde gebeurt als hij het over het sparen van fruitbomen heeft bij de belegering van een vijandelijke stad. Opvallend is wel dat hij hier breedvoerig op ingaat, maar dat hij zich verder helemaal beperkt tot de situatie van die tijd. Hij knoopt hier dus totaal geen toepasselijke opmerking voor onze huidige

situatie aan vast. Ik mis hier de ‘doorvertaling’ van iemand als prof. dr. J. Douma voor de oorlogsvoering in de 21e eeuw. Hij geeft in zijn boekje *Gewapende vrede* (Ton Bolland, 1980) de toepassing dat er ook tegenwoordig bij oorlogshandelingen voor gewaakt moet worden, dat het grondgebied van de vijand niet onnodig decennialang of zelfs voor altijd wordt geruïneerd (p. 25). Het lijkt erop dat Verbruggen bij dit hoofdstuk over oorlogswetgeving voor de boodschap naar ons vandaag – met Hetty Lalleman – enkel denkt aan de geestelijke oorlog die wij als christenen hebben te voeren (p. 169). Maar zou het hoofdstuk vandaag dan in de volkerenwereld niets te zeggen hebben over de oorlogsethiek? Is de toepassing op onze geestelijke toerusting (Ef. 6) niet een te makkelijke vergeestelijking?

Verbruggen gebruikt zijn kennis van de oud-oosterse wereld ook als hij over echtscheiding spreekt, over ongeoorloofde seksuele relaties, over de behandeling van slaven, over de weerspannige zoon en nog veel meer. Dus telkens als het wet- en regelgeving betreft, dus juridische teksten, dan worden gegevens van buitenlandse volken aangehaald die vergelijkbare regels kennen of soms juist heel afwijkende.

Ik wil hier nog iets toevoegen over de gewoonte van het leviraatshuwelijk (*levir* = zwager), dat bij de Hetieten en de Assyriërs voorkwam, en ook bij Israël. In Deuteronomium 25 lezen we daar een regelgeving voor. Merkwaardig is dat drs. De Jong in zijn verklaring (deel 2) een beetje laatdunkend over die instelling van het zwagerhuwelijk doet (p. 76v). Wij hebben zo’n gebruik gelukkig niet meer nodig, zegt hij, want het is Pasen geweest, en ons voortbestaan is bij Christus veilig, ook als we kinderloos overleden zijn. Kennelijk had De Jong een ander idee van de bedoeling van dit gebruik en de regeling ervan dan Verbruggen. Wat je bij De Jong niet leest, en ook al niet in de *Korte Verklaring* van J. Ridderbos, is de nuchtere constatering waarmee Verbruggen zijn uitleg begint: ‘De onderliggende reden voor deze wet is het onderhoud van de weduwe wanneer ze bejaard is.’ Een vrouw die kinderloos was toen haar man stierf, kan via een zwagerhuwelijk toch nog een zoon krijgen die als haar eigen zoon geldt en de plicht heeft dat hij haar in haar ouderdom verzorgt.

Nog één opmerking als het erover gaat of Israël leentjebuurt speelde bij de omringende cultuur. Het verbond van God met zijn volk, waar Deuteronomium vol van is, is vaak vergeleken met de zogenaamde vazalverdragen in het buitenland. Dat waren verdragen die door een grootkoning (van de Hetieten met name) werden opgelegd aan overwonnen volkjes en hun koningen. Verbruggen neemt afstand van die vergelijking, mijns inziens terecht. Hij zegt in de Inleiding (p. 21), dat het verbond tussen de Here en Abraham bijvoorbeeld niet het karakter had van zo’n vazalverdrag. Alleen al het feit dat dit verbond gekenmerkt wordt door liefde en verkiezing, laat een levensgroot verschil zien met zo’n vazalverdrag dat rustte op geweld en onderdrukking. Het verbond dat God sloot, is veel eerder te vergelijken met familieverhoudingen, in het bijzonder met het trouwverbond van een huwelijk.

Gebruikers

Voor wie is deze commentaar nu bestemd? Laat ik uitgaan van wat het boek van Verbruggen er zelf over zegt. Op de achterflap wordt van het boek en van de reeks in het algemeen gezegd: ‘De reeks is gericht op kringleiders, godsdienstleerkrachten en iedereen die een bijbelstudie, een les of eventueel een preek voorbereidt, in het bijzonder diegenen die de bijbel als door God geopenbaard en daarom betrouwbaar en gezaghebbend willen beschouwen.’ Dus de doelgroep wordt niet allereerst gevormd door vaktheologen of predikanten, maar eerder door hbo-theologen en verder iedere belangstellende die bij de lezing van de Bijbel eens een spa dieper wil graven dan normaliter gebeurt.

Zoals de ondertitel van dit artikel zegt, zou ik de commentaar *populairwetenschappelijk* willen noemen. De verklaring heeft wetenschappelijk gehalte, maar is wel voor een breed publiek geschreven. Een nadeel voor de gemiddelde gebruiker zou kunnen zijn, dat bij knelpunten de keus vaak aan de lezer wordt gelaten. Als voorbeeld noem ik de bekende tekst uit Deuteronomium 6, over de manieren waarop men Gods geboden in gedachtenis moest houden. Moest je nu letterlijk een *mezoëza* (kleine Thora-rol) aan de deurpost bevestigen, en *tefillin* (voorhoofdsbanden) tussen je ogen dragen, of was dat puur figuurlijk bedoeld? Verbruggen zet beide mogelijkheden naast elkaar, maar maakt geen keus. En zo gebeurt dat veel vaker. Misschien zal dat voor de lezers wel eens onbevredigend zijn, maar het kan ook uitdagen om zelf te proberen een knoop door te hakken.

Voor niet-theologen kan het wellicht ook vervreemdend werken dat er in de uitgebreide literatuurlijst zegge en schrijve maar twee Nederlandse boeken worden genoemd (van Ridderbos en Lalleman-de Winkel). B. Holwerda komen we niet tegen, en ook niet Calvijn in een of andere vertaling. Het is dus bijna allemaal Engelstalige literatuur. Maar bij het gebruik van de commentaar heb je daar geen 'last' van. De lijst is meer bedoeld om aan te geven waar de schrijver zijn wijsheid allemaal vandaan gesprokkeld heeft. Kortom, ik heb er geen enkele moeite mee om deze verklaring van harte aan te bevelen. Het is een duidelijke verrijking van het studiemateriaal voor het Oude Testament. Als de komende delen ook op dit niveau staan, dan kunnen we heel blij zijn.

N.a.v.: Dr. J. Verbruggen,
Deuteronomium ('De Brug', deel III), Groen, Heerenveen, 2008, ISBN 978-90-5829-485-2,
309 pag., prijs € 24,50